

LA INEXORABLE DESAPARICIÓ DE LA LLENGUA I LA CULTURA CATALANES AL SUD DE FRANÇA. CONCLUSIONS D'UN TREBALL DE CAMP FET EL 1996 I EL 1997

JOSEP CAMPRUBÍ SENSADA

Al començament de 1996 a la cobla Perpinyà es necessitava un solista de tenora. Amb la finalitat de cobrir aquesta vacant el representant de l'agrupació, Guy Vely, de Morellàs, es posà en contacte amb un tenora català. Aquest tenora era historiador i havia investigat diversos temes. És per això que, aprofitant l'ocasió, es dedicà a estudiar la cultura catalana i l'ús de la seva llengua a les zones conegudes com la Catalunya Francesa. L'ocasió era única, ja que la feina comportava viatjar pertot el territori català que el 1659 s'havia traspassat a França mitjançant el Tractat dels Pirineus i, al mateix temps, altres zones limítrofes. Les oportunitats de contrastar opinions amb els indígenes serien constants. A més, tocant sardanes, s'entrava de dret dins de les manifestacions culturals relacionades amb la catalanitat. Les hores de convivència amb els músics serien bones per conèixer aspectes de la vida de la gent que d'altra manera només s'aconseguirien de veure superficialment. A més a més, va succeir un fet que va ajudar a fer aquest estudi: la primera temporada visqué amb gent d'edat avançada, la majoria dels quals passava dels quaranta anys i alguns ja estaven jubilats, mentre que a la segona li tocà conviure amb nois joves, alguns dels quals eren menors d'edat. És a dir, que quan hi va entrar, amb 28 anys, era el tercer més jove i la temporada següent, amb 29, era el segon més gran. Tot això va comportar poder estudiar les diferències de pensament entre persones que es distanciaven dues o tres generacions.

Aquell tenora era l'autor d'aquest article i voldria tenir un record especial per als seus companys de viatge: Marc Fa, un flabiolaire jove de Castelló d'Empúries que estudiava geografia, i també per a Pere Sibecas

d'Avinyonet de Puigventós, el més veterà de la cobla, que deixà la formació al final de 1996.

L'estada de l'autor d'aquest escrit finalitzà el setembre de 1997 i al final d'any va deixar escrites les vivències i observacions en un manuscrit que ha servit de base per al present article.

Tots els personatges que hi apareixen són reals i potser algun d'ells, si en té ocasió, llegirà aquest estudi i en podrà donar testimoni.

1. HI HA UN ÚS QUOTIDIÀ DEL CATALÀ?

1.1. Antropònims

Les persones que porten un antropònim català són gent que, normalment, han nascut a Catalunya i després s'han desplaçat cap a França, o bé són fills i/o néts d'emigrants. La majoria dels habitants del sud-est de França porten noms francesos i els antropònims catalans són rars.

A Elna hi ha l'església de Sant Jordi, un edifici que fou construït quan aquella zona era catalana, una advocació que ha perdurat fins avui dia. Les esglésies de fundació recent tenen patrons amb noms francesos.

1.2. El català dins de casa

És rar trobar una família que normalment parli català. L'idioma enraonat sol ésser el francès, car té més categoria i socialment i administrativament és la llengua utilitzada. De vegades les persones d'edat més avançada usen entre elles el català, però si hi ha al davant un fill o un nét fan servir el francès. Un home de mitjana edat de Vernet-les-Bains ens explicava que quan ell era petit els seus pares li parlaven en català perquè era la llengua que utilitzaven, però que, en canvi, a la seva germana petita sempre li havien parlat en francès i gairebé no coneixia el català.

Una bona manera de valorar l'ús del català entre generacions és analitzar la utilització que en fan les diverses generacions. La cobla Perpinyà va ésser un camp de proves excel·lent, ja que es varen poder estudiar les diferències entre els músics de l'any 1996, gairebé tots d'edat mitjana o avançada, i els que s'incorporaren el 1997, tots joves.

Evidentment, també caldria parlar del seu ambient familiar. Començarem pels del primer grup:

– Guy Vehy (tible i representant, acabat de jubilar) parlava català i la seva dona també, però no vaig tenir ocasió de poder comprovar quina llengua feien servir en l'àmbit familiar, perquè va morir poques setmanes després de la nostra arribada. La seva dona, però, solia parlar francès amb una seva amiga anomenada Xantal (mitjana edat), tot i que totes dues sabien parlar català. El pare de la Xantal era de Barcelona i ella parlava bé el català, però només l'usava quan es dirigia al Pere (fiscornaire català) o a una persona catalanoparlant.

– L'exgendarme Michel Costà (tenora, substituït Guy Vehy com a representant, jubilat) tenia més de seixanta anys i se li notava una mena d'accent català quan parlava francès, tot i que ignorem quina era la llengua que usava a casa seva. En canvi, el seu germà Pierre (trompetista, jubilat), d'edat similar i també exgendarme, parlava un francès més autèntic. Aquest darrer utilitzava el català a casa seva, o almenys ho havia fet anys enrere, car vivia a Sant Llorenç de Cerdans i tenia contacte directe amb Catalunya, ja que, per exemple, anava a buscar benzina a un poble català proper al seu, ja que el preu del carburant a Espanya era inferior al de França. A més, havia fet de gendarme a la duana fronterera que hi ha entre Prats de Molló i Molló (Ripollès), una zona de contacte continu amb Catalunya. Aquesta persona havia parlat català als seus fills, però als més petits els n'havia ensenyat menys que als grans. A casa seva parlava francès amb els seus fills, però els néts no parlaven català.

– Bertin (tenora i tible, mitjana edat), havia nascut en territori espanyol del nord d'Àfrica i per això parlava castellà tot i que entenia el català.

– Robert (contrabaix, mitjana edat) parlava català amb els que veníem de Catalunya, però ignoro la llengua que feia servir per comunicar-se amb la seva dona. No tenien fills.

– Marcel Claveguera (tible, mitjana edat) parlava català i ell l'utilitzava normalment en l'època en què la cobla estava formada per gent d'edat mitjana o avançada. Quan es va produir el relleu generacional feia servir el francès¹, tot i que particularment amb nosaltres parlava català. Els seus tres fills no l'enteniën.

¹ Havia plegat però venia a dirigir els assajos.

– L'Yves (trombó, jubilat) parlava bé el català, però ignoro si l'utilitzava regularment amb la seva família.

– La família de Jean-Laurent Solé (fiscorn, menor d'edat) parlava generalment en francès, però esporàdicament també en català, sobretot si es dirigia als catalanoparlants.

Al final de 1996 es quedaren a la cobla Jean-Laurent Solé (fiscorn), Robert (contrabaix) que es retirà uns mesos més tard, Marc Fa (flabiolaire català) i Josep Camprubí (tenora català). És a dir, que entraren vuit persones noves i, a més a més, un altre trompetista que venia esporàdicament. Si analitzem l'idioma que parlen i la seva actitud vers el català hi veurem una gran diferència:

– Laurent Matillo (tible, menor d'edat) i la seva família utilitzaven el català si es dirigia a un catalanoparlant, tot i que els joves tenien poca fluïdesa.

– Roland Sibrà (fiscorn, mitjana edat) havia tocat un temps amb la cobla-orquestra gironina Empòrium i s'expressava força bé en català (ignoro si el coneixia d'abans), idioma que usava per dirigir-se als catalanoparlants, tot i que la seva llengua habitual era el francès.

– L'Alain (tible, menor d'edat) tenia una àvia que havia estat professora (o mestra) a diverses localitats. Aquesta dona ens explicava, l'any 1997, mentre anàvem tots junts en autocar cap a l'aplec de Tolosa, que ella parlava als seus néts en català perquè l'aprenguessin, ja que si no practicaven aquesta llengua no la sabrien mai. Quan parlava amb el seu marit normalment utilitzava el català, tot i que alguna vegada també se'ls sentia parlar en francès. El Josep –pare de l'Alain–, als catalans sempre els parlava català i li agradava trobar gent que enraonés aquesta llengua. Pel que fa als seus fills, el gran parlava generalment en francès i el petit, l'Alain, només utilitzava el català quan es dirigia a un catalanoparlant.

– L'Emmanuel (tenora, menor d'edat) només feia servir el català, amb dificultat, si es dirigia als catalans, però amb els seus pares i germans utilitzava el francès. El seu germà no parlava català.

– La mare i el pare de Fabien (trompetista, menor d'edat) parlaven normalment en francès, tot i que podien expressar-se en un català molt afrancesat. Quan es dirigien als catalans, el pare ho solia fer en aquesta

llengua, però la mare tant utilitzava el català com el francès. En canvi, Fabien i el seu germà només parlaven en francès.

– Jean-Marie Oriol (trompetista, jove però major d'edat) parlava un català força perfecte, car els seus pares havien nascut a Barcelona i, com que encara hi tenien familiars, ell havia après a usar la llengua catalana.

– Nicolas (contrabaix, jove però major d'edat) i la seva família no sabien parlar gens el català, igual que la de Boris (trompetista, menor d'edat) –ell havia nascut a Alemanya– i Denis (trombonista, jove però dubtem si era major d'edat) no comprenia gens el català.

Dins de la mateixa cobla queda ben palesa la diferència en l'ús i el coneixement del català entre unes generacions i unes altres. Una de les raons per les quals els músics de l'any 1996 utilitzaven força el català és, sens dubte, pel fet que hi havia tres músics catalans, ja que els intèrprets francesos, quan no hi havia catalans al davant, normalment s'adreçaven els uns als altres en francès.

1.3. Qui parla català?

En general solen ésser persones d'edat avançada, gairebé totes jubilades, la majoria de les quals prové de Catalunya. Així, per exemple, el Joan –el pare del Jeant-Laurent– i el Josep –el pare de l'Alain– eren nascuts a la Bisbal d'Empordà. L'Alina, –la dona del Josep– tenia uns avis que havien viscut a la casa de Cal Suena, al terme municipal de Casserres, al Berguedà. Una balladora incansable de sardanes, anomenada Maria Rosa, sembla que també havia nascut a la Bisbal d'Empordà. En una ocasió, un home jubilat amb el qual vaig tenir una conversa a Vernet-les-Bains, em deia que, amb un bala al cos, havia travessat la frontera de França durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) i que ja s'hi havia quedat.

Un dia, tot parlant amb un home d'entre quaranta i cinquanta anys, em comentava que havia conegut una persona que tenia per llengua materna el rossellonès, però que de persones que fossin nascudes a França i que a casa seva es parlés aquest dialecte ja gairebé no en quedaven.

No vàrem poder acabar de saber si algunes de les persones amb les quals visquérem musicalment provenien de família francesa catalanoparlant o si els seus avantpassats emigraren de Catalunya. En tot cas, alguns dels seus cognoms sí que eren catalans (Costa, Claveguera, Soler, Vehy, etc.). En canvi,

vam poder constatar que, com a conseqüència de la Guerra Civil Espanyola, el sud de França va rebre una quantitat considerable de catalanoparlants i que la major part de les persones que el parlaven durant els anys noranta eren nascudes a Catalunya. Si més no, gairebé tothom reconeixia tenir-hi família o avantpassats, o ser descendents d'una o dues generacions d'emigrants catalans. Així, l'aparició d'aquest contingent humà hauria fet perdurar la coneixença d'aquesta llengua (en l'àmbit familiar, no oficial) una o dues generacions més. Si no hagués estat per aquests emigrants, el coneixement del català ja seria un fet anecdòtic, perquè gairebé no hi hauria persones que parlessin rossellonès en l'àmbit familiar.

2. EL CATALÀ AL CARRER

2.1. La parla

Pel carrer és difícil trobar algú que parli català, però si algú el parla tard o d'hora trobarà algú que li contestarà en aquesta llengua. En general la gent gran catalanoparlant està contenta de poder mantenir converses en aquest idioma. Però si una persona pel carrer enraona català, la majoria de les vegades la miraran de manera estranya i la consideraran estrangera.

La gent, encara que no entengui el català, el sap reconèixer, perquè gairebé tothom n'ha sentit alguna conversa en algun moment, ja sigui al territori francès o al català.

2.1. Rètols

Els comerços i les botigues tenen els rètols en francès i sovint es veuen noms castellans afrancesats, però és rar, per no dir impossible, veure en català el rètol d'una botiga.

En canvi, la majoria de les poblacions que es troben dins del triangle format pels Pirineus, el mar i Perpinyà (aproximadament), tenen els rètols de les poblacions escrits en francès i en català. Potser sí que podríem pensar que és un intent de catalanització, però més aviat pensem que el bilingüisme s'ha mantingut, perquè el nom original era en català i, sobretot durant el segle XX, s'ha anat afrancesant de la mateixa manera que a Catalunya s'han castellanitzat els topònims quan els diferents règims polítics que han

manat a Madrid ho han considerat necessari. Les persones d'edat avançada pronuncien els topònims en català, perquè sempre els han sentit així, mentre que la gent jove els afrancesa, opció que cada vegada s'imposa més. Per exemple, Castellnou gairebé tothom el pronuncia "Castellnú" (Morellàs/ Maurellàs, el Voló/le Boulou, etc.). Així, els rètols mostren el nom tradicional i la versió afrancesada, que és la que es va imposant.

2.2. Cartells

Només es poden trobar programes o cartells en català quan el que s'anuncia és algun fet relacionat amb la cultura catalana (sardanes, balls, etc.) i el llenguatge utilitzat és afrancesat, car la major part de les vegades es desconeixen les normes d'ortografia. Normalment, però, els cartells que anuncien actes culturals catalans estan escrits en francès.

D'altra banda, no recordem haver vist publicitat en català, exceptuant alguna petita revista de caràcter associativocultural o algun esdeveniment similar.

2.3. Els mitjans de comunicació

No vàrem poder esbrinar si existia alguna emissora de ràdio que fes programació en català, ja que ningú ens en va parlar mai i tampoc quan viatjàvem amb el cotxe n'havíem aconseguit sintonitzar cap, malgrat que ens poguérem desplaçar per tota la Catalunya francesa. Sí que hi arribaven les emissions de Catalunya Ràdio i de Televisió de Catalunya (TV3 i el canal 33), les quals vaig poder constatar que eren seguides normalment per persones jubilades que usaven el català.

No hi havia cap diari en català, ja que no era rendible, però sí que poguérem arribar a veure alguna revista d'aparició regular en llengua catalana, de poca tirada, tot i que eren gairebé inexistents.

En general, qui volia obtenir informació en català s'adreçava als mitjans de comunicació de Catalunya.

2.4. L'escola i l'ensenyament del català

El català no era una assignatura obligatòria a l'escola, sinó que qui el volia aprendre havia de fer classes a banda. No obstant això, l'àvia de

l'Alain m'explicava que a Perpinyà hi havia tres o quatre escoles que feien l'ensenyament en català, però no vàrem arribar a saber si era íntegra o si tan sols s'impartia una assignatura. No obstant això, tothom sap que si els alumnes no tenen possibilitat de practicar la llengua acaben perdent els coneixements adquirits. En tot cas, el nombre global de persones que a l'escola podien tenir contacte amb el català era insignificant. L'àvia de l'Alain també m'explicava que ella anava a classes de català per a adults (a Perpinyà o als voltants) i que cada any feien un examen i els donaven un diploma. Pel que vàrem anar veient, qui volia podia aprendre el català igual que qualsevol llengua estrangera, tot i que això és més un ús acadèmic que no pas quotidià.

2.5. El contacte amb Catalunya

Hem pogut constatar, com és lògic, que als indrets que limiten amb la frontera catalana o andorrana el català és més conegut que no pas a les zones de l'interior, ja que el contacte comercial o turístic amb aquests indrets ha mantingut viu l'ús del català. Això no vol dir que els habitants d'aquesta franja el parlin a casa seva, però sí que de vegades, com és el cas de Prats de Molló, fa més fàcil trobar francesos que utilitzin el català.

3. EL NUL PRESTIGI SOCIAL I POLÍTIIC DEL CATALÀ

3.1. L'Estat i el català

Un dels fets que ha contribuït decisivament a la desaparició del català parlat ha estat la nul·la importància que el govern francès li ha donat. Per aquest ens, l'única llengua vàlida que s'ha d'utilitzar com a vehicle d'expressió és el francès i tots els altres idiomes que parlen les minories de determinades zones del país no són importants i no han tingut cap reconeixement oficial. L'Estat francès ha esdevingut centralista i ha tendit a imposar una sola llengua per a tot el país. Més encara, sovint ha cregut que el francès estava en perill i que calia reforçar-lo vers la presència d'altres llengües, sobretot, l'anglès. És per això que el març del 1996 aparegué la *llei Toubon* de protecció del francès, per la qual l'ús d'aquesta llengua era obligatori en els mitjans

audiovisuals, la publicitat, les empreses, reunions públiques, etc.² Així, la democràcia francesa prohibia les llengües regionals, igual que a Espanya ho havia fet la dictadura de Franco del 1939 al 1975. A Perpinyà se celebrà una manifestació en contra de la llei i un acte reivindicatiu, però els que hi assistiren foren una minoria. La prohibició es retirà al cap d'uns mesos.

La repressió lingüística de Franco fou conseqüència d'un canvi de règim polític i quan aquest s'acabà el català tornà a la vida pública. La massa social autòctona no l'havia oblidat. En canvi, la repressió lingüística practicada per l'Estat francès ha estat basada en un procés continuat d'arraconament, un desús de la llengua (tots els documents oficials són en francès), i de desconeixement acadèmic i escolar que l'ha acabat convertint en un vehicle que no serveix per a res, fet que ha provocat el seu abandó de la massa social que abans la parlava i, sobretot, de les noves generacions, que l'han vist com un idioma inútil i passat de moda. Si l'Estat hagués promogut el bilingüisme, com des de finals dels anys setanta del segle XX es féu a Catalunya, el català s'utilitzaria com un vehicle més d'expressió.

3.2. El nacionalisme d'estat

Una de les estratègies que l'Estat francès ha aplicat sobre el seu territori polític ha estat la imposició d'una ideologia nacionalista centralista, i s'ha anat estenent la idea que França és un tot unit en una sola cultura i una sola parla, al mateix temps que s'ha anat imposant un sentit patriòtic estatal igual que es va fer a Espanya en l'època de Franco. Això fa que mentalment la gent vagi fent seva la idea de la unitat cultural del país i, conseqüentment, la llengua i les manifestacions catalanes passen a ser un fet folklòric.

Aquesta mentalitat centralista s'imposa mitjançant diversos mecanismes, els més importants dels quals són:

² Recomanem llegir l'article d'Henri Jeanjean, professor de la Universitat de Wollongong, Austràlia, titulat "La politique de la défense de la langue française et ses contradictions", Mots Pluriels, núm. 8, Octubre de 1998, University of Western Australia. Es pot consultar per internet. Diu textualment: *La loi Toubon ne mentionnait pas les langues régionales mais la circulaire du 20 mars 1996, qui en explique les détails, affirme que l'emploi de la langue française est obligatoire pour tout ce qui touche les moyens audiovisuels, la publicité, la vie de l'entreprise, les réunions publiques.... et ne distingue pas les langues régionales des langues étrangères impliquant par là que l'occitan, le breton ou le catalan.... sont aussi dangereux pour le français que l'anglais.*

- Utilització del francès en tots els actes públics.
- Mitjans de comunicació públics i privats en francès, amb la qual cosa aquesta llengua forma part de la vida quotidiana.
- Convenciment que França és el centre del món i que tot el que prové d'aquest país és el millor que existeix i que per sobre d'ells no hi ha ningú. Allò que ve de fora és, com a mínim, igual o inferior al que tenen ells i, per tant, ningú els ha d'ensenyar res. Això és el que s'anomena xovinisme, una paraula inventada pels mateixos francesos al principi del segle XIX i que prové del nom d'un patriota francès anomenat Chauvin. Aquesta sensació de superioritat francesa la vàrem poder comprovar personalment, sobretot amb la gent jove que entrà a la cobla després del relleu generacional. Si amb la gent gran generalment els catalans ens sentíem integrats, amb la gent jove ens sentíem estrangers i, tot i tenir menys experiència musical que nosaltres i equivocar-se més sovint, alguns d'ells ens miraven per sobre l'espatlla.
- Utilització de medalles per premiar qualsevol acte per petit que sigui. Es donen medalles per ser donant de sang, aprovar assignatures del conservatori amb la nota més alta, als bombers –o altres treballadors– per uns determinats anys de servei, etc. I també per actes banals però que mentalment lliguen l'orgull del subjecte amb la pertinença en un tot que, en el fons, no és res més que la unitat nacional.
- Exaltació de França i els seus valors en actes públics, encara que no tinguin res a veure amb la política.

3.3. El català no és una llengua de prestigi

La poca o nul·la protecció estatal i la imposició de la llengua francesa com a únic vehicle vàlid d'expressió han arraconat el català i l'han deixat desprotegit, fet que l'ha acabat convertint en una eina social inútil. Durant el franquisme la llengua catalana també va ser arraconada, però s'usava en l'àmbit quotidià. A França, en canvi, ni tan sols serveix per a això. La gent que el parla l'usa quan es dirigeix a algú provinent de Catalunya o en el transcurs d'actes folklòrics i culturals relacionats amb el seu passat català. L'afrancesament és força palès i mostra que cada vegada, inconscientment, es van substituint les paraules catalanes per altres de franceses.

3.3. L'aculturització a través dels mitjans de comunicació

El fet que la llengua francesa domini la vida pública fa que els mitjans de comunicació d'aquest país s'expressin normalment en aquest idioma. De fet, és més rendible, per exemple, publicar un diari en francès que no pas en català, ja que si fos escrit en aquesta llengua estaria dirigit a un públic minoritari i les vendes serien irrisòries. Els índexs d'audiència, l'economia, el prestigi i la funcionalitat fan impossible l'expansió del català a través dels mitjans de comunicació de gran abast. Sí que he vist, però, petites publicacions locals en català dirigides a un públic determinat i sense afany de lucre. Tot això fa que la gent tingui plenament assumit, i com un fet normal, que els mitjans de comunicació han d'ésser en francès.

4. LA CULTURA CATALANA COM A FOLKLORE

4.1. El sentit no-nacionalista del fet català

Ja hem explicat com des del govern s'ha fomentat un nacionalisme d'estat enfront dels nacionalismes regionals. Això ha provocat la gairebé inexistència de grups independentistes. Només una petita minoria reclama la seva catalanitat i la major part de les vegades ho fa més amb actes culturals que polítics.

Quan un catalanoparlant del sud de França diu que se sent català vol dir que es considera una persona de la zona del sud-est de França que parla o coneix el català, però, en tot cas, no és un referment nacionalista, sinó geogràfic, de la mateixa manera que es podrien sentir parisencs, lleonesos o provençals. Se senten catalans quan assisteixen en un acte folklòric o cultural de caràcter català, perquè es veuen envoltats d'altres persones que tenen els mateixos gustos o que coneixen una mateixa llengua, però quan l'acte s'acaba es tornen a sentir francesos.

L'any 1997, a la sala de Morellàs on assajava la cobla Perpinyà, aquesta agrupació va oferir al públic un concert de música catalana, però no en formació de cobla, sinó en formació de conjunt orquestral amb cantants. En el transcurs de l'actuació la gent es va emocionar i es va sentir per un moment catalana. Pertot arreu hi havia senyeres i el públic es va aixecar per

aplaudir. Quan va finalitzar, els dos cantants tot sols entonaren *Els segadors* i la gent es va posar dempeus.

És usual que de vegades s'interpreti *Els segadors* com a cloenda d'actes de caire català o en diades concretes, però el paper principal l'ocupa sempre l'himne francès, *La marseillesa*. Quan sona aquest himne tothom resta en silenci, immòbil, i s'escolta de manera molt respectuosa. Si s'interpreta *Els segadors* la gent aplaudeix i de vegades també resta en silenci, però no tothom s'hi identifica. *Els segadors* els fa sentir com a habitants d'una zona del sud de França on hi ha manifestacions de cultura catalana, però són pocs els que hi veuen un fet nacionalista. Tal com ens havia comentat Marc Fa (el flabiolaire) en diverses ocasions: *nosaltres som primer catalans i després espanyols, però ells primer són francesos i després catalans*.

4.2. Les sardanes

La part de la cultura catalana que té més bona salut és la sardana, ja que se'n fan gairebé a cada *mairie* (municipi) almenys un cop l'any. En indrets com ara el Castillet –a Perpinyà–, Banyuls, el Voló, Argelés, Sant Cebrià, Elna i altres llocs, a l'estiu és fàcil que se'n toquin cada setmana. De sardanes, a part del sud-est de França, també se n'interpreten ocasionalment a Tolosa. Als afores de Viol-de-Laval, un indret situat entre Narbona i Nîmes, es feia una festa *country* en el transcurs de la qual es llogava una cobla per tal de realitzar una mena de passacarrer (més aviat camp a través) d'uns vint minuts³. A Marsella el Casal Català organitzava un aplec en el qual participava una cobla catalana, pagada per la Diputació, i una de francesa. Cal remarcar que al sud de França existeix una Federació Sardanista que engloba dins seu altres associacions locals que es dediquen a fomentar ballades de sardanes.

En el temps que estiguérem a França hi havia les següents cobles: Perpinyà, Marimunt, Casanoves, Principal del Rosselló, Els Únics, Canigó i Mil·lenària, a més d'una cobla dels alumnes del Conservatori de Perpinyà, lloc on es formaven força intèrprets de tenora, tible i fiscorn.

³ Tinc constància que es va fer almenys el 1996 i el 1997.

A mitjan anys noranta algunes cobles tenien músics catalans. Del record dels veterans, les cobles franceses sempre havien anat a buscar intèrprets a Catalunya que ocupaven, generalment, els llocs de solista, car a França no hi havia tanta tradició musical en cobla com a Catalunya i per això no hi havia prou músics locals per ocupar totes les places disponibles (sobretot flabiols, tenores, tibles i fiscorns) ni qualitat per fer-ho. Així, el 1996 i el 1997, de catalans, Els Únics en tenien tres o quatre, un parell la principal del Rosselló, dos els Casanoves, tres i després dos la Perpinyà, i dos o tres la Canigó. En canvi, la Marimunt i la Mil·lenària no en tenien cap. És difícil que en aquesta última n'hi toqui algun, ja que sempre cerquen els músics en territori francès. La creació d'intèrprets va millorar durant els anys noranta, sobretot gràcies a l'interès del conservatori de Perpinyà pels instruments de cobla, i ara cada vegada es van a buscar menys intèrprets a Catalunya. Hi ha, però, un nombre molt reduït de músics de cobla que despuntin. Per tot això ens preguntem: aquesta interdependència francocatalana que s'està trencant, pot fer que la sardana de França se separi de la catalana i amb el temps evolucioni diferent?

La llengua més usada entre els músics sol ésser el francès, però els més vells, quan s'adrecen a algú provinent de Catalunya, solen fer servir el català. Els balladors/es solen comunicar-se entre ells/es en francès, tot i que les audicions de sardanes són un bon lloc per trobar-hi catalanoparlants, que es donaran a conèixer si senten que algú el parla.

Si a Catalunya el públic de les sardanes és essencialment d'edat avançada, sovint a França passa el mateix, encara que de vegades no és estrany veure-hi gent jove.

Cal dir que la sardana es balla molt bé i potser amb més elegància que a Catalunya. Hi ha grups de persones que solen assistir a gairebé totes les ballades properes al lloc on habiten i que animen els músics amb mots com ara *bravo*, *extra*, *superb*. Algunes d'aquestes persones disfruten quan poden parlar en català amb els músics. Pel que fa al nombre de públic, creiem que n'assisteix més a les ballades franceses que no pas a les catalanes i, fins i tot, estan disposats a pagar entrada, molt diferent de la mentalitat dels balladors de Catalunya, que creuen que la sardana ha d'ésser gratuïta i normalment protesten si han de pagar per assistir a una audició. També

cal dir que el músic a França està més ben considerat que a Catalunya⁴. Els balladors s'identifiquen amb la sardana, però no és una identificació amb el nacionalisme català, sinó amb el folklore francès.

A Catalunya, en finalitzar l'audició, es fa l'anomenat repic, que consisteix a repetir un sol cop tota la sardana. A França se'n fan dos i de vegades s'ha d'interpretar també al final de la tercera sardana, just abans de la mitja part.

Possiblement, la sardana més coneguda a França i amb la qual tothom s'identifica més és la *Santa espina*, composta per Enric Morera el 1907. De vegades s'interpreta com a contrapunt al final de les audicions i en algunes ocasions pren més importància que *Els segadors* (i fins i tot la substitueix). Carles Pella, músic català de tenora i nét del constructor de tenores i tibles Pardo, a mitjan anys noranta actuava amb la Principal del Rosselló. En una ocasió em va explicar que amb la cobla havien anat a tocar *pasodobles* i peces semblants en una plaça de toros on s'hi celebrava un espectacle taurí. En el transcurs de l'acte varen interpretar la *Santa espina* i la plaça va semblar embogir. Aquest músic en diverses ocasions havia preguntat a la gent per què era tan important aquesta sardana i ningú li ho havia sabut contestar. És cert: ningú sap per què, però tothom l'aprecia i, fins i tot, de vegades la demanen als músics. Durant el franquisme la *Santa espina* esdevingué un dels símbols del reconeixement català: aquest simbolisme, arribà també a França? L'èxit podria raure en el fet que és una de les sardanes més conegudes, de més renom i més agradables d'escoltar.

En algunes festes la cobla també amenitza l'Ofici Religiós, els passacarrers, fa balls vuitcentistes i tradicionals catalans. Així, un dia de festa al sud de França pot ser igual o similar en actes a un de Catalunya: Ofici Religiós amb cobla, després dues o tres sardanes, a la tarda audició i de vegades al darrere hi actua un conjunt⁵.

La cobla està tan asumida en alguns llocs de França que fins i tot el dia de la seva festa nacional, el 14 de juliol, s'hi poden interpretar els himnes i acompanyaments musicals dels actes als monuments dels caiguts, *La*

⁴ El músic encara és el *Senyor Músic* i en cas que faci una mica de mal temps les ballades es fan dins d'un local, molt diferent que a Catalunya, on encara que glaci, faci vent, etc., el músic ha de tocar a l'aire lliure.

⁵ Solien llogar poques cobles orquestra, perquè només hi havia els Casanoves i la Marimunt.

marsellesa i les músiques relacionades amb els actes de condecoracions i parlaments.

Cal fer esment dels compositors francesos per a cobla, el més conegut dels quals és Max Havart, prolífic autor de sardanes, balls, misses, adaptacions populars, etc., i mètodes de tenora i tible. En els darrers anys n'han aparegut de joves.

Però, per què la cobla té tant d'èxit? Doncs perquè la sardana és música i no implica l'ús de cap llengua. Així, tant els catalanoparlants com els francoparlants identifiquen aquesta dansa com una manifestació folklòrica tradicional del sud de França, que no existeix enlloc més del país i la senten seva i, si cal, la fomenten. Molt diferent és el panorama de les havaneres i els cantautors, que desapareixeran quan ja ningú parli català. No sabem si la sardana sobreviurà a les persones d'edat avançada que ara la ballen, però si ho aconsegueix, d'aquí a pocs anys serà l'única manifestació cultural catalana important que quedarà a França i haurà sobreviscut a la llengua.

4.3. Havaneres i cantautors

De moment, al sud de França encara es manté la tradició de les havaneres i hi ha diversos grups que s'hi dediquen, com per exemple Les Veus de l'Estany, que actuen sobretot l'estiu.

A Elna, el 1997 es féu la I Trobada de Cultura Catalana, una reunió de grups i autors que usaven aquesta llengua. Entre ells hi havia un grup d'homes, gairebé tots d'edat avançada, que cantaven cançons catalanes, havaneres, sardanes, etc. Anaven vestits amb barretina, faixa i indumentàries tradicionals catalanes. Entre ells parlaven francès, tot i que poguérem comprovar com alguns sabien català. El mateix passava amb un grup d'havaneres. Tot i la bona intenció, costava entendre les lletres cantades en català per aquests dos grups, ja que la parla era força afrancesada i no gaire ben pronunciada.

En aquesta trobada hi va assistir Jordi Barre, un dels pocs cantautors catalans del sud de França. A nosaltres ens parlava en català, però als altres s'hi dirigia en francès.

Així mateix, el presentador era un personatge d'uns quaranta anys, potser encara no hi arribava, anomenat Jaquet, i que feia poc acabava de gravar un disc en català. La seva parla era força perfecta perquè n'havia anat

a aprendre, car el sentia parlar a casa seva i això li havia provocat un gran interès. Ell mateix reconeixia que la situació del català a França era dolenta. La presentació de l'acte la va fer en un català molt fluït, però, al costat de l'escenari, quan parlava amb Jordi Barre, tots dos ho feien en francès.

Aquell dia, un dels tècnics que feia anar la taula de so ens va dir que parléssim en català, que ja l'entenia. Amb l'altra gent, però, ell hi enraonava en francès.

Curiosament, en aquesta festa hi actuaren uns rumberos francesos que cantaven en castellà, de mitjana edat, un dels quals tenia família a Manresa.

4.4. Els goigs

El català s'usa en la litúrgia cristiana quan es canten els goigs, ja que alguns d'ells foren escrits en el moment en què el català encara era la llengua utilitzada per la majoria de la gent i, com que és tradició cantar-los igual que antigament, els fidels els interpreten en català encara que no entenguin el que diuen, com passa per exemple a l'ermita del Coral, entre Prats de Molló i la frontera espanyola.

Les misses se solen dir en francès, però en alguna diada concreta se'n pot oficiar alguna en català sempre que el sacerdot conegui aquesta llengua.

CONCLUSIONS

El català a França ha desaparegut de la vida pública i gairebé també de la privada fins al punt que molt poques persones joves l'usen, fet que anuncia la seva desaparició total quan la gent d'edat avançada mori. Els emigrants catalans que van arribar a França durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) van contribuir decisivament a allargar la pervivència d'aquesta llengua, però, malgrat tot, s'han acabat afrancesant.

Les manifestacions culturals catalanes són més un acte folklòric que no pas nacionalista i de vegades es presenten o s'anuncien en francès, ja que el català ha perdut prestigi i és considerada una llengua que no té cap utilitat real, sinó tan sols curiosa, anecdòtica o folklòrica.

És cert que s'organitzen cursos de català, però això no significa que aquesta llengua s'expandeixi: saber parlar una llengua no vol dir utilitzar-la

normalment com a vehicle de comunicació⁶. La vida pública és en francès i no hi ha cap espai per al català. No es fomenta i, per tant, com que per treballar i viure no es necessita, la gent ha tendit a deixar-lo. L'Estat és el màxim responsable d'aquesta caiguda del català, ja que des de fa dècades –de fet, des de fa segles– ha fomentat un nacionalisme d'estat basat en una única unitat nacional i una única llengua, un procés que ha anat posant fi a les altres parles minoritàries i, fins i tot, les ha arribat a prohibir. La democràcia a França les ha tractat igual que la dictadura de Franco a Espanya. Personalment, voldria afegir que com més entrava en contacte amb la realitat cultural catalana a França, més em semblava reviure els anys setanta a Espanya però en francès.

La situació a França ens pot ajudar a prevenir un panorama igual a Catalunya: durant la segona meitat del segle XX varen arribar milers de castellanoparlants que, pel centralisme polític i per les prohibicions del règim, no es van poder catalanitzar. Però dins d'aquests, hi havia una part que no ho varen voler fer (més aviat menyspreaven la llengua de la terra que els havia acollit i encara avui dia ho fan, ells i els seus descendents). Aquests emigrants massius eren l'eina del franquisme per destruir Catalunya, ja que la seva arribada diluiria l'esperit i els costums catalans, una destrucció que ha estat més bona, eficaç, perduradora i constant que els afusellaments. Tot això va provocar que indrets com ara Santa Coloma, Badia, Badalona, Barberà del Vallès, Ripollet, Cerdanyola, etc., passessin d'un ús majoritari del català a un del castellà. Si les noves generacions no es catalanitzen, l'avanç del castellà en la vida quotidiana continuarà i, en nom de la llibertat d'expressió, la llengua i la cultura de fora exterminaran les de casa, tal com passa al sud de França, un estat que ha destruït la cultura pròpia d'aquest lloc en favor d'una altra imposada des de fora.

Potser la situació que mostra aquest estudi és catastròfica, però qui no se la cregui, que vagi a França i ho comprovi personalment.

⁶ A la societat europea d'avui dia gairebé tothom coneix poc o molt l'anglès però això no vol dir que aquesta massa europea el parli quotidianament.

